

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh855>

MODERNLEŞME SÜRECİNDE AİLE ve SOSYAL HİZMET: GÜÇLENDİRME YAKLAŞIMI PERSPEKTİFİNDEN YAPISAL BİR ANALİZ

M. Zafer DANIŞ*
Ceylan SÜLÜ**

Özet

Ailede meydana gelen değişimler, onun yapısını dönüőtürmekle kalmayıp, aile sistemi, sosyalleőme değerleri, aile etkileşimi ve yaşam koőulları üzerinde de farklılıklar meydana getirmiştir. Modernleşme süreci, aile yapılarının değişimini hızlandırmıő ve geleneksel geniş aile kalıplarıdan, çekirdek aile kalıplarına doğru, hızlı bir geçiş söz konusu olmuştur. Bu geçiş ailenin ilişki ağını ve yaşam standartlarını geçmiő dönemlere kıyasla büyük oranda etkilemiştir.

Tüm bu faktörler ışığında, bu makalede modernleşme ile birlikte, erozyona uğrayan, informel sosyal destek mekanizmalarının yerini alan, profesyonel sosyal hizmet uygulamaları, sosyal hizmetin güçlendirme yaklaşımı perspektifinden, ana hatları ile açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Aile, aile tipolojileri, modernleşme, güçlendirme, sosyal hizmet müdahalesi.*

Family and Social Work in the Modernization Process: Structural Analysis from the Perspective of Empowerment Approach

Abstract

Changes occurred in the family, not only transmute its structure but also made differences upon, family system, socialization values, family interaction and life conditions. Modernization process has accelerated the change of family structure and caused a rapid change from the mold of traditional extended family towards to nuclear

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

** Arő. Gör., Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Sosyal Hizmetler Bölümü.

family mold. This transition has greatly affected the network of family relationships and living standards compared to the previous period.

In light of all these factors, in this article, along with the modernization process, professional social work practices that takes the place of informal social support mechanisms which were eroded, it will be explained in the context of empowerment approach of social work.

Key words: *Family, family typologies, modernization, empowerment, social work intervention.*

Giriş

Aile toplumun en temel birimi çekirdeği toplumun özü, aynı zamanda kökenleri en eskiye dayalı, evrensel bir kurumdur.

Aile, "gelecekte toplumda kadınlar ve erkekler gibi davranabilen, diğer erkekler ve kadınlar gibi evlenebilen, çocukları yetiştiren ve onları bir insan olarak, topluma kazandıran, kısaca insanlığımızı borçlu olduğumuz, kuvvetli bir sosyal kurumdur" (Merter, 1990: 4). Geçmişten bu güne, her toplum, varlığının devamını sürdürebilmek için bu kuruma ihtiyaç duymuştur.

İnsanın doğumundan sonraki süreçte, diğer canlıların tersine uzun süre bakıma gereksinim duyması, aile kurumunun oluşumu ve devamı açısından oldukça önemlidir. Bu yapısı, insanı en küçük çatı olan aile kurumunun varlığına sürüklemiş ve bu bağlamda, aile kurumuna çeşitli fonksiyonlar yüklemiştir.

Birincil ilişkilerin devam ettiği ve sürdürüldüğü bir kurum olan aile, üyeler arasında çeşitli sorunlara karşı dayanışma, birlik ve beraberlik gücü kazandırır, psikolojik destek sağlayarak, bireyin aitlik duygusu edinmesini sağlar. Bireyin toplumsallaşmasına katkıda bulunarak, yalnızlık duygusunu giderir. Aile, cinsel davranışların düzenlendiği, toplumun devamının sağlandığı kurumdur. Aile, hem üretim, hem de tüketim birimidir. Ailenin en önemli görevlerden biri de yardımlaşma, dayanışma ve koruyuculuk görevidir. Aile, aynı zamanda sosyal, kültürel ve dini değerlerin öğrenildiği ve diğer nesillere aktarıldığı, bireylere duygusal destek sağlandığı, belirli davranış kalıplarının kazandırıldığı en temel birimdir. Kısaca, ailenin temel fonksiyonları yedi ana başlık altında sıralanacak olursa; biyolojik, psikolojik, eğitim, dini, toplumsal, kültürel, ekonomik işlevlerdir (Kır, 2011: 381-404).

Aile kurumunun, sağlıklı bir sarmal içerisinde gelişebilmesi ve bu sarmalın nesillere kusursuz bir şekilde aktarılabilmesi için tüm bu fonksiyonların eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. Ancak,

ailenin modernleşmesi ve yapısal olarak dönüşümü, bu fonksiyonların belirli kurumlar aracılığı ile gerçekleştirilmesi sürecini de, beraberinde getirmiştir. Özellikle, modern dönem çekirdek ailesinde, bu fonksiyonlar önemli ölçüde değer kaybetmiştir.

Aile için diğer önemli bir kavram da, temel fonksiyonlarının yanında, akrabalık ilişkileridir. Nitekim, her aile akrabalık ilişkileri içerisinde yaşamını sürdürür. Akrabalık ilişkilerinin özü, temelde bireylerin sosyal ilişkilerinin gerçekleştiği, evlilik, kan bağı veya soy ile ilgili ilişkilerine dayalı bir sistem bütünüdür. Bu ilişkiler, aileden aileye hatta yaşanılan bölgeden bölgeye ve ülkenin gelişmişlik düzeyine göre, farklılık gösterebilmektedir.

Modern dönem ile birlikte aile kurumunun fonksiyonlarının yanında kadın ve erkeğe ait, geleneksel rol kalıplarında da değişimler meydana gelmiştir. Özellikle, feodaliteden modernleşmeye geçişin sadece ekonomik boyutlu bir süreç olmaması, sosyo-kültürel olarak da, tüm kurumları etkileyen bir boyutunun olması, bu alanda görev yapan akademisyen ve uygulamacıların üzerinde kafa yorması gereken tartışma alanlarından biridir.

Tüm bu geçiş sürecinin sancısız bir şekilde ilerleyebilmesi, uygulanacak sosyal hizmet müdahalelerinin aile kurumunu nasıl bir bakış açısıyla ele aldığı ile yakından ilişkilidir. Duyan (2003: 55- 60)'nın da belirttiği gibi; sosyal hizmet disiplini, aile kurumunu ve ailenin gereksinimlerini bir bütün olarak ele almaktadır.

Ailelerin yaşam döngüleri içerisindeki, evresel geçiş süreçlerinin, sancısız bir şekilde ilerleyebilmesi, uygulanacak olan sosyal hizmet müdahaleleri öncesinde, oluşabilecek risklerin önceden görülebilmesi, diğer disiplinlerle birlikte, kapsayıcı müdahalelerde bulunulması ve kırılma noktalarına uygun bir biçimde gelişim kaydedilebilmesi ile mümkündür.

Modernleşme sonrası süreç içerisinde, ailede olan dönüşümü resmedebilmenin en somut örneği ise aile biçimleridir. Aile biçimlerinin çeşitliliği, değişimin yönünü ve hızını anlayabilmemiz, doğrudan ilişkili ve önemli bir etmendir.

Bu makalede, aile kurumunun yapısal ve ilişkisel açıdan dönüşümünü daha iyi resmedebilmek için hane halkı sayısı ve otorite örüntülerine göre şekillenen aile yapıları incelenecektir. Hane halkı sayısı ve otoritesi temel alınarak, aile biçimleri analiz edildiğinde, ilk olarak, geleneksel geniş ailenin ilişki ağı ve yaşam standardı ile değişim ve dönüşümünün ana hatları ile betimlenmesi, konunun anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Geleneksel Geniş Aile

Geleneksel geniş aile, özellikleri bakımından, sanayi devrimi öncesi toplumlarda ve kırsal özellikler gösteren bölgelerde sıklıkla karşılaşılan bir aile tipidir.

En genel anlamıyla geniş aile; “anne-baba, büyükanne-büyükbaba, çocuklar, torunlar, amca, teyze, kayınlar ve kuzenler gibi pek çok akrabaların bir arada yaşadığı aile tipine denir” (Zastrow, 2014: 257). Geniş aile, üç kuşağın bir arada yaşadığı, geçimini genellikle, tarımla sağlayan, her işlevi tamamen olmasa da, çoğunlukla ailenin üstlendiği bir aile modelidir.

Geniş aile içerisinde, en yaşlı olan kişi, en yetkin kişi konumundadır. Gelenek ve göreneklere, güçlü bir bağlılık söz konusudur (Tezcan, 1995: 122). Bu nedenle, geleneksel aile ile özdeşleşebilen bir boyutu bulunmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu ve Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından birlikte yürütülen araştırmada, Türkiye genelinde, geniş ailenin oranı yüzde on beş olarak tespit edilmiştir. Konuyla ilgili yapılan sonraki çalışma sonuçlarına göre; hem kentlerde, hem de kırsal yerleşim bölgelerinde, geleneksel geniş ailenin, diğer aile tiplerine dair nüfusa oranının giderek azaldığı gözlemlenmektedir (Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2006: 24-30). Geleneksel geniş ailenin modernleşme öncesi, hayat biçimleriyle örtüşmesinin ana nedeni, sanayi toplumlarının gelişmesi ve sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan talepleri karşılayamaması ya da karşılamakta güçlük çekmesidir. Bu tartışmalar ışığında, açıkça söylenebilir ki, geleneksel geniş ailenin yeniliklere kapalı ve kendi içinde değerlere sıkı sıkıya bağlı yapısı, bu aile tipinin sanayi toplumuna uyum sürecini zorlaştıran en önemli engeldir.

Geleneksel geniş ailenin sanayileşme sürecine pozitif uyumunu zorlaştıran ve yapısal ontolojisinden kaynaklanan dezavantajları, çağın değişen ve dönüşen gereksinimlerine cevap verememesi ile doğrudan ilintilidir. Bunun tam aksine, modernite ve modernite sonrası dönemde, sosyal hayatta ortaya çıkan hızlı değişim, cinsiyet rollerinden beklenen işlevlerde meydana gelen niceliksel ve niteliksel farklılaşma, ortaya çıkan de fakto duruma uyum sürecinde çekirdek aileyi daha avantajlı konuma getirmektedir.

Çekirdek Aile

Çekirdek aile, sanayi toplumları ile karakterize edilen, “az sayıda kişiden”, anne-baba ve çocuklardan oluşan aile tipidir (Canatan ve Yıldırım,

2013: 74). Sanayileşme ve hemen akabinde seyreden, kentleşme ile küçük aile tipinin hızla ivme kazandığı görülmektedir.

Çekirdek aile, geleneksel geniş aileden yapısal olarak belirli farklılıklar göstermektedir. Gerek aile bireylerinin birbiri üzerinde kurduğu denetim, gerek iletişim biçimi, ikamet edilen yer, eş seçimi, geçim tarzı, gerekse de aile içi karar mekanizmalarının işleyişi bakımından çeşitli farklılıklar içermektedir.

Çekirdek aile tipolojisi de çeşitli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Bilton ve arkadaşları (2008: 230-231)'nin da belirttikleri gibi, çekirdek aile sanayi toplumunun ihtiyaç ve isteklerine olağanüstü biçimde uyum sağlamaktadır. Sanayi toplumlarında, belirleyici faktör olan ekonomik farklılaşmalar, geniş aile ile örtüşmezken, çekirdek aile yapıları ile birebir uyum sağlamaktadır. Çekirdek aile modülasyonu incelendiğinde ise bu aile yapısının, geniş ailede meydana gelmesi olası çatışmaları ve kayırmacılığı engelleyen, bir iç dinamiğe sahip olduğu görülmektedir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından yapılan, Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA) 'nın 2006 ve 2011 yılındaki çalışmalarını ve benzer konulardaki diğer araştırmaların ayrıntılı analizlerini içeren 2013 yılına ait çalışması, modernleşme süreci içerisinde aile tipolojilerinin dönüşümünü özellikle de çekirdek ailenin oransal değişimini en iyi şekilde sergilemektedir.

Çizelge 1. Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi, 1968-2011 (%)

	ÇEKİRDEK AİLE	GENİŞ AİLE	DAĞILMIŞ AİLE
1968	59,6	32,1	8,3
1973	59,0	32,4	8,6
1978	58,0	33,9	8,1
1983	61,6	27,9	10,5
1988	63,4	25,5	11,1
1993	67,6	23,5	8,9
1998	68,2	19,5	12,3
2003	69,3	16,0	14,7
TAYA 2006	73,0	14,5	12,5
2008	69,8	15,9	14,3
TAYA 2011	70,0	12,3	17,7
1968-2011 değişim yüzdesi	+11.1	-137,8	+57,4

* Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler (2014)

Çizelge 1'den de anlaşıldığı gibi, sanayileşme süreciyle başlayan toplumsal dönüşümlerin, aile üzerindeki en belirgin etkileri, çekirdek aile ve dağılmış aileler üzerinde olmuştur. Çekirdek aile nüfusu, son 40-45 yıl içerisinde genel anlamda %11 oranında artış göstermiştir. Genel anlamda, çekirdek aile ve dağılmış aile oranları artış gösterirken, geniş aile büyük oranda çözülme sürecinin içerisine girmiştir. Çekirdek aile oranlarındaki artıştan ziyade, dağılmış aile oranı, son 40-45 yılda önemli derecede artarak, geniş aileden (%14) daha yüksek bir orana (%18) ulaşmıştır.

Zaman içerisinde, aile yapılarının yüzdelerle dağılımında gözlenen dalgalanmalar, göz önünde bulundurulmazsa, Türkiye'de, son 40-45 yıl içinde, çekirdek aile ve dağılmış aile oranlarının sırası ile %15 ve %53 arttığı; geniş aile oranının ise %161 azaldığı görülmektedir. (Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2014: 29)

Modernleşme sürecinin aile yapıları üzerindeki bu tür etkileri analizlerden de çok net bir şekilde anlaşılmaktadır. Özellikle, dağılmış aile biçimleri, kısır bir döngü içerisine girmiş ve tampon mekanizmaların gerekliliğini zorunlu hale getirmiştir.

Ailenin Güçlendirilmesine Yönelik Sosyal Hizmet Yaklaşımlarının Rolü ve Önemi

İnsan, doğası gereği duygu ve düşünce yanı olan, bio-psiko-sosyal bir canlı olarak, çok boyutlu değerlendirilmesi gereken karmaşık bir varlıktır. Konumuz açısından bakıldığında; modernleşme süreci ile birlikte, ailenin iyilik halini olumsuz yönde etkileyen, sorunlar artarak çoğalmakta, ailenin diğer sosyal sistemler ile olan ilişki ve etkileşimleri zayıflamakta, ortaya çıkan bu dönüşüm karşısında, geleneksel yardım anlayışı erozyona uğramaktadır. Özellikle sanayileşme sonrası ortaya çıkan postmodern dünya yapılanmasında, geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçiş ile birlikte, kentlerde anne-baba, çocuklardan oluşan aile; ekonomik, sosyal, kültürel, psikolojik, insani, duygusal, ailevi sorunlarla tek başına mücadele etmek zorunda kalmış, bu ise ailenin yaşadığı stres ve güçlüklerin artarak çoğalmasına yol açmıştır. Bu nedenle, günümüzde; birey ve ailenin yaşam döngüsünde krize yol açan ferdi ve beşeri sorunların çözümünde, sosyal hizmet bilim ve mesleğine giderek daha çok gereksinim duyulmaktadır.

İhtiyaç duyulduğunda, birey ve ailenin yaşadığı sosyal sorunların çözümlenmesi, birey ve ailenin kırılan işlevsellik durumunun tamir edilmesi,

böylelikle ailenin mutluluk ve esenliğinin temin edilebilmesi için ailenin güçlendirilmesi yönündeki profesyonel çalışmalar sosyal hizmetin mesleki odağını oluşturmaktadır.

Bu makalede, sosyal hizmetin modern dönemde, birey ve aileye yönelik mesleki işlev ve uygulamaları güçlendirme yaklaşımı temelinde irdelenmeye çalışılacaktır.

Günümüzde, sosyal hizmet uygulamalarında güçlendirme yaklaşımına sıklıkla başvurulmaktadır (Peled, Eisikovits, Enosh ve Winstok, 2000: 10). Güçlendirme yaklaşımının son yıllarda sıkça kullanılmasının en temel nedeni, uygulayıcılara kişisel ve sosyal boyutlu bir bakış açısını aynı anda sunmasından kaynaklanmaktadır (Honold, 1997: 202). Kişinin potansiyelini harekete geçirip, kendi yolunu bulmasına olanak tanıyarak, sorunlarının üstesinden gelmesini amaçlayan bir yaklaşım olarak güçlendirme, paylaşım ve birlikte çalışma vasıtasıyla, gücü inşa etme, geliştirme ve arttırma çabası olarak tanımlanmaktadır (Wilkinson, 1998: 1-12).

Çağdaş sosyal hizmet uygulamaları, tümevarımcı bir yaklaşımla, birey ve aileden hareketle, toplumsal refahı sağlamaya yönelik uygulamaları harekete geçirmekte, böylelikle ailenin toplum içerisinde dinamik ve güçlü bir unsur olarak yaşamını sürdürmesinin yollarını aramaktadır. Güçlendirme yaklaşımı odağında, ailelerle sosyal hizmet uygulamasının amacı, birey ve aileye sosyal işlevselliklerini mümkün olan en üst düzeyde gerçekleştirebilmeleri için gereksinim duydukları, sorun çözme becerilerini kazandırmaktır (Stromwall ve Hurdle, 2003: 210).

Birey ve ailenin sorunlarıyla etkin bir biçimde baş edebilmesi için gereksinim duydukları kaynakların harekete geçirilmesi ve kişisel, sosyal ve politik güç kazanmaları, güçlendirme odaklı mesleki müdahale ve uygulamaların nihai hedefidir. Bu süreçte, sosyal hizmet uzmanları birey ve aileye; danışmanlık, eğiticilik, vaka yöneticiliği, savunuculuk ve arabuluculuk gibi mesleki rollerini kullanarak yardımcı olmaya çalışırlar (Stromwall ve Hurdle, 2003: 213).

Güçlendirme yaklaşımını temel alan sosyal hizmet uzmanları, birey ve aile ile çalışırken, beceri eğitimi, sorun çözme grupları, mesleki rehabilitasyon ve toplumsal kaynakların harekete geçirilmesi gibi çeşitli mesleki uygulamalarda bulunurlar. Beceri eğitiminde amaç; birey ve ailenin kişiler arası ilişkilerinin, ebeveynlik ve ev idaresi gibi günlük yaşam becerilerinin geliştirilmesidir. Beceri eğitiminin temel vurgusu, ortaya çıkan fonksiyonellik

kayı ve sosyal sorunların birey ve ailenin günlük yaşam aktivitelerini mümkün olduğunca etkilemesine engel olmaktır. Oluşturulacak sorun çözüme grupları ile aynı sorunları yaşayan birey ve ailelerin bir araya getirilmesi ve böylelikle birbirlerine destek olmaları arzu edilmektedir. Aynı sorunu paylaşan bireylerin, birbirlerine verdikleri destek mesleki müdahalenin önemli bir ögesidir. Bu yolla, bireylerin liderlik, karar verme ve toplumsallaşma deneyimlerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Stromwall ve Hurdle 2003: 210-212). Sosyal hizmet uzmanları, birey ve ailenin ekonomik bağımsızlığı ve özellikle mesleki gelişim süreci üzerinde önemle dururlar. Çünkü bir insanın sahip olduğu iş ve ailenin ekonomik bağımsızlığı, birey ve ailenin statüsünün belirlenmesinde, en önemli unsurdur. Çalışmak ve para kazanmak, bireyin eşlik, arkadaşlık, komşuluk ve vergi mükellefligi gibi diğer rollerini de yerine getirebilmesine zemin hazırlar. Mesleki rehabilitasyon hizmetleri, aileye yönelik mesleki eğitim ve destekleri içerir. Sosyal hizmet uzmanlarının aileye yönelik mesleki işlevlerinden biri de, aileye yönelik toplumsal kaynakların geliştirilmesidir. Burada amaç; ailenin yapısal fonksiyon ve rollerini yerine getirebilmesi için gerekli olanaklardan yararlanması, sosyal yaşama aktif olarak katılması, birey ve ailenin sosyo-ekonomik açıdan desteklenmesidir. Toplum kaynaklarının geliştirilmesi süreci; birey ve aileye yönelik eğitim ve destek çalışmalarından, savunuculuk faaliyetlerine dek, çok geniş bir yelpazede ele alınmaktadır (Stromwall ve Hurdle, 2003: 210-212).

Güçlendirme yaklaşımı odağında, sosyal hizmet uygulamalarının kişisel, sosyal, eğitsel, ekonomik ve politik olmak üzere beş farklı boyutu söz konusudur (Wilson ve Anderson 1997: 348). Aşağıda, birey ve aileye yönelik sosyal hizmet uygulamaları bu beş farklı boyut içerisinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Kişisel Güçlendirme:

Kişisel boyutta gerçekleştirilen güçlendirme uygulamalarında, sosyal hizmet uzmanları birey ve ailenin güçlü yönlerini vurgulamak ve yeni yeterlilik alanlarını pekiştirmek suretiyle, onların yaşam arzularını ve umutlarını canlı tutar. Bu boyutta, sosyal hizmet uzmanının rolleri; arabuluculuk, problem çözme becerilerini geliştirmek, öğreticilik, model olma ve savunuculuktur (Stromwall ve Hurdle, 2003: 210).

Sosyal Güçlendirme:

Sosyal güçlendirme sürecinde, sosyal hizmet uzmanları, birey ve ailenin gereksinim duyduğu sosyal destek sistemlerini harekete geçirmeye, sosyal

sorunlarının üstesinden gelebilmeleri için onları yönlendirmeye (Stromwall ve Hurdle, 2003: 210), sosyal kurumlar karşısında haklarını savunmaya, aile sorunları konusunda toplumda bilinç oluşturmaya ve toplum kaynaklarını gereksinim sahibi ailelerin lehine harekete geçirmeye çalışırlar. Bu boyutta, sosyal hizmet uzmanının rolleri; savunuculuk, sosyal aksiyon, danışmanlık ve kaynakları harekete geçirmektir.

Eğitsel Güçlendirme:

Eğitsel güçlendirme, birey ve ailenin sorunları hakkında bilgilendirilmeleri, doğru bir biçimde yönlendirilmeleri, yoksulluk, hastalık, engellilik ve diğer nedenlerle eğitimine ara vermiş aile üyelerinin, eğitim hayatına tekrar kazandırılmasını ifade eder. Bu boyutta, sosyal hizmet uzmanının rolleri; savunuculuk, kaynakları harekete geçirme, danışmanlık ve öğreticiliktir.

Ekonomik Güçlendirme:

Onurlu bir hayat sürebilme, barınma, beslenme, giyinme gibi temel gereksinimlerle, aynı ve nakdi anlamda, birey ve aileye verilecek her türlü desteği ekonomik güçlendirme kapsamında değerlendirmek mümkündür. Ekonomik güçlendirme boyutunda, sosyal hizmet uzmanının rolleri; savunuculuk, planlama, kaynakları harekete geçirme, danışmanlık ve veri yöneticiliğidir.

Politik Güçlendirme:

Sosyal politikalar, eğitim, sağlık, sosyal hizmet ve sosyal yardımlara ayrılan payları ve bu alandaki hizmet modellerini belirlemektedir (Ashman ve Hull 1999: 18). Sosyal sorunların tanımlanması, bu sorunlara neden olan gereksinimlerin belirlenmesi ve bu gereksinimlerin karşılanmasına yönelik, politika ve uygulamaların hayata geçirilmesi süreçlerinde, sosyal hizmet uzmanları, sosyal politikaları etkilemeye çalışır (Denney 1998: 36-37). Bu nedenle, sosyal endikasyon durumunda, sosyal hizmet uzmanları savunuculuk rollerinin gereği olarak birey ve ailenin beklenti ve gereksinimlerine daha iyi cevap verebilecek yönde, sosyal destek hizmetlerinin geliştirilmesine, katkı verme sorumluluğuna sahiptirler. Sosyal güvencesi olsun ya da olmasın, her birey ve ailenin ortaya çıkan sosyo-ekonomik yoksunluklarının giderilmesi için tatmin edici sosyal hizmet ve yardım programlarının hayata geçirilmesi yönündeki, sosyal hizmet uygulamaları politik güçlendirmenin ana çerçevesini oluşturur.

Tartışma

Modernleşme süreci içerisinde, değişimin en derin, en kalıcı ve en gözle görüldüğü kurum ailedir. Modernleşme sürecinde, ailenin pek çok işlevi değişerek, aile yapısında gözle görülür farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Hatta öyle ki, geleneksel toplum-modern toplum ayrışmasında, en çok aile yapısında görülen değişimler, tanımlanmakta ve kavramlaştırılmaktadır (Çelik, 2009: 26). Aile kurumunun kırılma noktası, kökeninde iki kategoride değerlendirilecek olursa, geniş ve çekirdek aile yapıları, en temel tipolojik ayırım noktasıdır. İki aile biçimi de, çeşitli tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Geleneksel geniş ailenin yapısal özellikleri hususunda, önemli tartışmalar yer almaktadır. Bu tartışmaların başında, Sayın (1990: 9)' in da belirttiği gibi, bu aile tipinin çalışkan, tembel demeden, tüm aile fertlerini, ayırım yapmadan kabullenmesi süreci gelmektedir. Bu durum ise, gerek sosyal adaletin, gerekse kişilerin bireysel olarak çalışma arzularının önüne geçmektedir. Tüm bu faktörler, sanayileşmenin gerektirdiği gelişimin önüne, ket vurmaktadır. Ayrıca, babasoylu bir temele dayanan geniş aile tipi, coğrafik ve toplumsal hareketliliğin engellenmesine sebep olmaktadır. Gelirin tek elde toplanması, girişimcilik ruhunu engellerken; biz duygusunun güçlü olması, aile üyelerinin tutuculuğuna yol açmaktadır.

Geleneksel geniş aileden, çekirdek aileye doğru bu geçişte, yardımlaşma ve dayanışmanın hüküm sürdüğü aile tipolojisinden, bireysel çıkarların daha önde tutulduğu aile tipine bir kayış söz konusudur. Çekirdek aile tipolojisinde, aile fertleri arasındaki ilişki bağı modernleşme öncesi döneme göre, daha da zayıflamıştır. Artık, aile üretim birimi olmaktan çıkıp, tüketim birimi haline almaya başlamıştır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın azalmaya başlaması, çeşitli kurumların bu görevi üstlenir hale gelmesine sebep olmuştur. Geleneksel geniş ailede, etkin bir biçimde etkisini gösteren dini faktörlerin yanı sıra, gelenek ve görenekler de, yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başlamıştır (Ünal, 2013: 591).

Sanayileşmenin artması, günümüz modern ailelerinde bireylerin üzerindeki denetimi kısmen azaltmış, bağımsızlık artmış, kadının statüsü ve rolleri değişmiş, kadın çalışma yaşamında kendine yer bulabilmiş, modern ailede kadın daha ön plana çıkmış ve hayatın birçok alanında çeşitli işlerde görev almaya başlamıştır. Evlilik biçimleri değişmiş, eşler arası anlaşarak ve isteğe bağlı evlilikler artmış, aile üyeleri ekonomik bağımsızlığını elde etmiştir. Geleneksel geniş ailedeki kendi kendine yetebilme düşüncesi, yerini

çekirdek aile ile birlikte dışarıya açılmaya bırakmıştır. Geleneksel geniş ailedeki sosyal kontrol, hayatın birçok alanında gün yüzüne çıkarken, günümüz modern toplumlarında bu baskı azalmıştır. Kadının sosyo-ekonomik durumunun değişmesi, çevrenin baskılayıcı denetimi ve kısıtlayıcılığını azaltmış, bu durum, dolaylı olarak boşanma ve ayrılma oranlarına da doğru orantılı olarak yansımıştır (Gökçe, 1991: 394; Ünal, 2013: 592).

Boşanma oranlarında, modernleşme öncesi döneme oranla, hızlı bir artış yaşanmakta olup, çocukların aile ortamında değil de, kurum ortamlarında bakımı artmış, aile büyük oranla tüketici bir birim halini almıştır. Özellikle, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kentlere yoğun göçler yaşanmıştır ve kentler düzensiz bir şekilde büyümüştür. Bu durum ise sosyo-kültürel yapıya ait değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Kongar, Kıray'ın değişme hakkındaki düşüncesinin temel ilkelerini şöyle özetlemektedir:

1. “Toplumsal yapının ögeleri birbirlerine bağlı olduğu için, değişme rasgele olmaz.

2. Toplumsal yapının bazı ögelerinin değişmesi öteki ögeleri de etkiler.

3. Bir ögenin değişmesi tüm toplumsal yapıyı değiştirir.

4. Toplumsal yapının bütün ögeleri aynı hız ve miktarda değişmediği için, arada boşluklar olur.

5. Değişmenin meydana gelmesi, toplumsal yapının iç değişme oluşumları ile birlikte her zaman denge koruma mekanizmaları halinde belirir” (Kongar, 1982a:451).

Kongar (1982b: 23-54)' in da üzerinde durduğu gibi; toplumların değişme durumlarında bile, geçici denge ve bütünlüklerini sağlayan mekanizma ve kurumlara “tampon kurumlar” ve “tampon mekanizmalar” denmektedir. Kongar, tampon kurumları şöyle açıklamaktadır. “Tampon kurumlar toplumsal değişimin buhransız olmasını sağlarlar. Toplumsal çözülmenin önüne geçerler. Gerek yapı gerekse işlev bakımından, hem eski hem de yeni toplumsal yapı içindeki ögelerden farklı nitelikleri vardır. Bu kurumlar, toplumsal yapının çeşitli yönlerini birbirlerine bağlarlar. Bütünü bir parçası olarak, bütünleşmesi sağlanamayan yapı ve işlevler kaybolur. Bunların yerini tampon kurumlar doldurur. Böylece toplumun, orta hızda bir değişimde dengeli kalması sağlanır”.

Modern dönem sosyo- kültürel çözülme ile birlikte, tampon kurumlara büyük oranda ihtiyaç duyar. Geçiş ailelerinin bu çözülmeye adapte olabilmesi

ve aile yapılarının olumsuz bir şekilde etkilenmemesi adına tampon mekanizmalar, adeta aracı bir kurum işlevi görür.

Kıray, Ereğli'deki tampon mekanizmaları şöyle örnelemektedir. “Örneğin, tüccarlarla kredi ilişkisinde, oğul-baba çatışmasında, kız çocuğa güvenin artmasında, oğulların okutulması ve «adam olması» isteğinde, mutlaka bir ev sahibi olmak arzusunda, kısaca sosyo-ekonomik düzende, aile içi ilişkilerde, tüketim tarzlarında, eğitim sürecinde, yani yeniden kurdukları düzenin en belirli en önemli kurum ve ilişkilerinde, kişinin ve ailenin güvenliğinin sağlanması endişesi, isteği ve gayreti, tekrar tekrar ortaya çıkmaktadır. Çoğunlukla bu güvenlik, tampon mekanizmalarla sağlanmaktadır” (Kıray, 1982: 7-216).

Feodal düzenden, modern düzene geçişte, bu yapılar aile kurumunun üzerinde oldukça etkilidir, fakat bu geçiş her zaman kusursuz bir şekilde olmamaktadır. Ülkenin gelişmişlik düzeyi, yani sanayileşme sürecine olan entegrasyonu, bu geçiş sürecinin normallik derecesini belirlemektedir.

Bu geçiş sürecinde, uygulanacak sosyal hizmet müdahaleleri başrol görevini üstlenmektedir. Geçiş sürecinin sancısız bir şekilde ilerleyebilmesi için Dumon (1991: 6)'un bu konuda ön gördüğü aile politikaları, şu üç temelden oluşmaktadır; “sosyal hizmet açısından uygulanacak ilk müdahale, aileyi sürekli gelir sahibi yapacak ve iş bulma imkânları sağlayacak ekonomik nitelikte olmalıdır. İkinci olarak, eğitim ve danışmanlık hizmetleri, işlevsel hale getirilmeli, böylelikle ailenin hem sorun çözücü, hem de koruyucu misyonu ön plana çıkarılmalıdır. Son olarak ise ayrı ayrı, ya da yarı zamanlı olarak, yapılan işleri devralacak ve aile dışı kurumsal yapıların oluşturulmasını sağlayacak, aileyi iş hayatında aktifleştirecek politikalar” devreye sokulmalıdır.

Görüldüğü üzere, toplumun temel taşı olan ailenin korunması adına, uygulanacak politikalar büyük önem taşımaktadır. Demirkıran (2006: 94)' ın da belirttiği üzere; bir ülkenin bütüncül ve sağlam bir aile politikasına sahip olması, ailelerin sorunlarıyla baş etme yetki ve kabiliyetlerini arttırmaktadır. Bu durum ise adeta bir döngü içerisinde, sağlıklı bireylerin var olmasına, hem de kamunun yükünün azalmasına neden olmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Aile, toplumun çekirdeği ve en temel birimidir. Toplumun insan onuruna yakışır bir geleceğinin oluşabilmesi, aile bireylerinin sağlıklı ve

düzenli ortamlarda yetişmesine bağlıdır. Bu nedenle, modern ve post modern dönemlerin, aile dinamikleri üzerindeki etkilerini incelerken, gözden kaçırılmaması gereken, en temel prensip, ailenin ilişkileri bağlamındaki dönüşümün ne derece etkilendiği olmalıdır.

Modernite sonrası dönem, her alanda, köklü bir değişime neden olmaktadır, bu değişimin en gözle görüldüğü kurumlardan biri de ailedir. Postmodernizm ve neoliberalleşme, yalnızca ekonomik hayatı değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve toplumsal yaşamı da yakından etkilemekte ve bu süreç, her geçen gün aile kurumunu, daha güçsüz kılmaktadır (Danış, Karataş ve Şahin, 2008: 232).

Sosyal değişimin en önemli aktörü olarak, karşımıza sanayileşme çıkmaktadır. Hemen sonrasında kentleşme, eğitim-öğretimin artması, iletişim araçlarının ve teknolojinin ivme kazanması ve sekülerleşme gelmektedir. Sanayileşme ile birlikte, geleneksel geniş aileden çekirdek aileye doğru, hızlı bir geçiş süreci izlenmiş olup, aile üyeleri arasındaki ilişkiler değişmiştir. Tüm bu değişim ve dönüşümler diğer kurumları etkilediği kadar, aile kurumunu da etkilemiştir. Bu faktörlerin ivme kazanması, aile içi ilişkilerin şekillenmesinde, karı-koca ve çocukların rollerinde, aile içi karar alma mekanizmasının belirlenmesinde, aile içi sorumluluk anlayışı ve algılamaların oluşumunda, önemli değişiklikler ortaya çıkarmaktadır. Geleneksel geniş aile yapıları, modernleşmeyle birlikte, kırılmaya başlamış ve çekirdek aile yapıları ivme kazanmıştır. Çekirdek aile yapılarıyla birlikte, aile büyükleri ikinci planda kalmış ve geleneksel geniş aileden çekirdek aileye geçen aileler, büyük oranda bocalama yaşamıştır. Özellikle, küreselleşen dünyada, aile kurumu, ciddi risklerle karşı karşıya kalmış ve sosyal sorunlara daha açık hale gelmiştir.

Çekirdek aile yapıları, yeni bir aile düzenini meydana getirmiş ve artık aile kurumunun üstlendiği görevleri, aile arabulucu kurumlar üstlenmeye başlamıştır. Bu kurumlara duyulan ihtiyaç, sosyal hizmet kurumlarının önemini, daha da ön plana çıkarmıştır. Ailenin en temel fonksiyonu olan üretim, yerini tüketim sürecine bırakmıştır. Tüketim merkezli bir dönüşüm sürecinde, ara mekanizmalar olan tampon kurumlar, arabuluculuk görevi üstlenmiş, aile kurumunun gerek yapısal, gerekse ilişkiyel ağının geçişini kolaylaştırmıştır.

Son dönem verilerinden de anlaşılacağı üzere, sanayileşme süreci ile aile kurumu bir dönüşüm ağı içerisine girmiş ve çekirdek aile yapıları, hız

kazanmaya başlamıştır. Özellikle, parçalanmış ailelerin sayısı, gözle görülür bir artış sürecine girmiştir. İnsan onuruna yaraşır bir toplum mekanizması geliştirmek adına, toplumun geleceği olan aile kurumunun, gerek yapısal dönüşümü, gerekse de ilişki ağının daha sağlıklı işleyebilmesi için sosyal hizmet kurumlarının bu süreçte, tampon bir mekanizma görevi üstlenmesi, büyük bir önem taşımaktadır.

Aileler, kendi yaşam döngüleri içerisinde yüz yüze geldikleri psiko-sosyal değişimlerle baş etme becerileri hakkında yeterli bilgi düzeyine sahip olmadıkları veya yeterli sosyal destek alamadıkları durumlarda, bu sorunların üstesinden gelebilme noktasında, farklı sıkıntılarla karşılaşabilmektedirler. Bu nedenle, modernleşme sonrası süreçte, aile yapılarında meydana gelen değişimlerin iyi analiz edilip, aile bütünlüğü ve işlevselliğini bozucu unsurların belirlenerek, ortadan kaldırılmasında, sosyal hizmet mesleği ve disiplinin müdahale ve işlevlerinin önemi giderek artmaktadır.

Uygulanan sosyal hizmet müdahalelerinin; aileleri güçlendirici, muhafaza edici, destekleyici, revize edici, uzun soluklu ve bütüncül bir nitelikte olması, sosyal hizmette problem çözme sürecinin işlevselliği açısından oldukça önemlidir. Özellikle, ailelere yönelik yapılan ayni ve nakdi yardımların, aile fertlerini bağımlı kılıcı, bir yapıda olmaması gerekmektedir. En genel anlamıyla, bütüncül bir sistemle oluşturulmuş, geçici olmayan ve onları pasif hale getirmeyen yardımlar hedeflenmelidir. Güçlendirme yaklaşımı ekseninde, yürütülecek mesleki müdahalelere ağırlık verilmelidir. Birey ve ailenin kişisel, sosyal, eğitsel, ekonomik ve politik boyutlarda güçlendirilmesi ve böylelikle, ikincil kriz anlarında, yapısal olarak, sosyal sorunlara karşı, bağımsızlık kazanmış ve kendi ayakları üzerinde durabilen, insan potansiyelinin geliştirilmesi, sosyal hizmet bilimi ve mesleği açısından, büyük önem taşımaktadır. Geleneksel yardım modellerinin erozyona uğradığı günümüz küresel dünyasında, ailenin profesyonel açıdan desteklenmesi ve böylelikle çok kısa bir zaman dilimi içerisinde, işlevselliği kırılan aile yapılarının, eski güç ve dinamizmine kavuşturulması, bilimsel yöntem ve yaklaşımların hayata geçirilmesi ile yakından ilişkilidir. Sosyal hizmet açısından ailelerle ilgili en önemli amaç, teknolojik, endüstriyel, ekonomik alanlarda meydana gelen hızlı değişim ve dönüşüm karşısında, aileyi daha güçlü kılabilmek için onu bu değişimin pasif bir nesnesi olmaktan çıkarıp, öznesi konumuna getirmek olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014). Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA): Tespitler, Öneriler. Ankara, Çankaya.
- Aile Yapısı Araştırması (2006). TC. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmaları Genel Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- Ashman, K. K. ve Hull, G. H. (1999). *Understanding Generalist Practice*, Chicago: Nelson Hall Publishers.
- Bilton, T., Bonnet, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, T., Stanworth, M. ve Webster, A. (2008). *Sosyoloji*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Canatan, K. ve Yıldırım, E. (2013). *Aile Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Çelik, C. (2009). "Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din", *Uluslararası Günümüz Türkiye'sinde İslam Sempozyumu*, (s. 25-35). Kayseri.
- Danış, M. Z., Karataş, K., Şahin, M. C. (2008). "Reflections of Neo-liberal Policies on Health-Care Field and Social Work Practices Directed Towards the Empowerment of Person with Chronic Illness and His/Her Family in the Globalization Process", *World Applied Sciences Journal*, 5 (2): 224 – 235.
- Demirkıran, S. (2006). "Türk Ailesinin Korunması ve Güçlendirilmesinde Sivil Toplum Kuruluşları ile İşbirliğinin Önemi", *Aile ve Toplum Dergisi*, 3 (9): 91-95.
- Denney, D. (1988). *Social Policy and Social Work*, New York: Oxford University Press.
- Dumon, W. (1991). "Avrupa Topluluğu Ülkelerinde Aile Politikaları", (M. R. Esengün, Çev.), *Aile ve Toplum Dergisi*, 1 (2): 5-15.
- Duyan, V. (2003). "Aileye Yönelik Planlı Müdahale Sürecinin Aşamaları", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14 (1): 41-61.
- Gökçe, B. (1991). "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım". *Aile Yazıları 4*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- Honold, L. (1997). "A Review of the Literature on Employee Empowerment", *Empowerment in Organizations*, 15 (4): 202-212.
- Kır, İ. (2011). "Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* (36): 381-404.
- Kıray, M. B. (1982). *Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası*, Ankara: İletişim Yayınları.

Kongar, E.(1982a). *Türk Toplum Bilimcileri*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Kongar, E. (1982b). “Kentleşen Gecekondular ya da Gecekondulaşan Kentler”, *Kentsel Bütünleşme*, Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, Yayın No: 4, s.23-54.

Merter, F. (1990). “1995-1998 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği)”, Ankara.

Peled, E., Eisikovits, Z., Enosh, G. ve Winstok, Z. (2000). “Choice and Empowerment for Battered Woman Who Stay: Toward a Constructivist Model”, *Journal of Social Work*, 25 (2): 9-25.

Sayın, Ö. (1990). *Aile Sosyolojisi- Ailenin Toplumdaki Yeri*, İzmir: Ege Üniveristesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Stromwall, L. K. ve Hurdle, D. (2003). “Psychiatric Rehabilitation: An Empowerment-Based Approach to Mental Health Services.” *Health and Social Work*, 28 (3): 206-214.

Tezcan, M. (1995). *Sosyolojiye Giriş*, Ankara: Bilim Yayınları.

Ünal, V. (2013). “ Geleneksel Geniş Aileden Çekirdek Aileye Geçiş Sürecinde Boşanma Sorunu ve Din” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 26 (6): 591-592.

Wilkinson, A. (1998). “Empowerment: Theory and Practice”, *Personel Review*, 27 (1): 1-12.

Wilson, K. M. ve Anderson, S. C. (1997). “Empowering Female Offenders: Removing Barriers to Community-Based Practice. *Affilia Journal of Women and Social Work*, 12 (3): 342-359.

Zastrow, C. (2014). *Sosyal Hizmete Giriş*. Ankara: Nika Yayınları.